

ЦЕНТР ПРАВ ЛЮДИНИ

«85% ЧОЛОВІКІВ ПРОЙДЕ ЧЕРЕЗ ЦЕЙ ІЗОЛЯТОР»:

аналіз свідчень утримуваних
у райвідділі поліції під час
окупації Куп'янська

КИЇВ 2024

«85% чоловіків пройде через цей ізолятор»: аналіз свідчень утримуваних у райвідділі поліції під час окупації Куп'янська / О. Синюк, Є. Сокурєнко, С. Кочмарський; Центр прав людини ZMINA. — Київ, 2024. — 44 с.

Звіт підготовлений Центром прав людини ZMINA в межах роботи організації з документування воєнних злочинів.

Метою цієї аналітики є детальне дослідження незаконного утримання цивільних осіб в приміщенні ізолятора тимчасового тримання Куп'янського районного відділу поліції за адресою: вул. Харківська, 14 під час окупації міста Куп'янськ Харківської області.

Звіт створено в межах проекту «Відповідь стійкого громадянського суспільства та медіа на війну проти України» та профінансовано коштом Європейського Союзу. Зміст та думки, викладені в цьому документі, є відповідальністю авторів та не відображають позицію Європейського Союзу

Над звітом працювали:

Онісія Синюк, правова аналітикиня Центру прав людини ZMINA

Єлизавета Сокурєнко, керівниця наряду документування воєнних злочинів Центру прав людини ZMINA

Сергій Кочмарський, документатор Центру прав людини ZMINA

Вікторія Шолох, документаторка з відкритих джерел Центру прав людини ZMINA

Євген Васильєв, координатор польових місій Центру прав людини ZMINA

Рецензування: Наталія Охотнікова, радниця з прав людини Центру прав людини ZMINA

Фото на обкладинці: Одна з камер ізолятора тимчасового тримання Куп'янського районного відділу поліції

Автор фото: Сергій Кочмарський

Ця публікація містить натуралістичні описи інцидентів чи постраждалих, що можуть шокувати, вразити або схвилювати деяких читачів.

Детальніше про Центр прав людини ZMINA та його діяльність:
zmina.ua, zmina.info

Контакти для зауважень і пропозицій: info@humanrights.org.ua

Зміст

Загальна інформація	5
Резюме	7
Категорії незаконно затриманих	12
Обставини незаконних затримань	14
Умови утримання в ізоляторі тимчасового тримання Куп'янського районного відділу поліції під час окупації міста	18
Допити із застосуванням фізичного та психологічного насилюства	23
Випадок смерті утримуваного внаслідок перенесених катувань	29
Розподіл обов'язків між представниками РФ	31
Примусові роботи	33
Обставини звільнення	34
Наслідки для фізичного та психічного здоров'я	36
Правова кваліфікація	38
Рекомендації	43

Перелік скорочень, використаних при підготовці звіту:

АТО/ООС – Антитерористична операція та Операція об'єднаних сил України (з 2018 року)

Л/ДНР – окремі райони Донецької та Луганської областей, окуповані РФ до 2022 року (так звані Луганська та Донецька народні республіки)

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗСУ – Збройні Сили України

ІТТ – ізолятор тимчасового тримання

КК України – Кримінальний кодекс України

ООН – Організація Об'єднаних Націй

РФ – Російська Федерація

СБУ – Служба безпеки України

ФСБ – Федеральная служба безопасности (рос.)

ДФС – Державна фіскальна служба України

ГУНП – Головне управління Національної поліції України

Куп'янський відділ поліції.
Фото: Євген Васильєв

Загальна інформація

Місто Куп'янськ Харківської області перебувало під окупацією російської армії пів року – від 27 лютого до 10 вересня 2022-го. Розташування у 40 кілометрах від російського кордону та наявність великого залізничного вузла визначили важливу роль міста для окупаційних сил.

У перші дні повномасштабного вторгнення місцевий голова Геннадій Мацегора, тепер підозрюваний у державній зраді, пішов на співпрацю з армією РФ та передав Куп'янськ під її контроль. Водночас вже 1 березня 2022 року мешканці міста вийшли на мирний мітинг проти окупації. Учасники акції скандували гасла на підтримку України, вигукували в бік військових РФ: «Ідіть геть!» та підняли державний прапор біля будівлі міської ради. Того дня російські солдати застосовували для розгону протестувальників силу: стріляли у повітря, використали сльозогінний газ та димові шашки. Крім того, представники РФ викрали організатора мітингу, місцевого депутата та активіста Миколу Маслія. Про місце перебування чоловіка досі нічого не відомо¹.

Як і в більшості населених пунктів України, що перебували під окупацією, представники РФ розгорнули у Куп'янську практику незаконних затримань та катувань місцевих мешканців. За інформацією ЗМІ та свідченнями утриму-

¹ Викраденого росіянами депутата міськради Миколу Маслія могли певний час утримувати у телевежі Куп'янська / zmina.info, 23.11.2023: <https://zmina.info/news/vykradenogo-rosiyanamy-deputata-miskrady-mykolu-masliya-mogly-pevnyj-chas-utrymuvaly-na-televezhi-u-kupyansku/>

ваних людей, представники РФ облаштували у місті щонайменше чотири так звані катівні², серед яких – ізолятор тимчасового тримання (ІТТ) Куп'янського районного відділу поліції за адресою: вул. Харківська, 14. Українські правоохоронці встановили³, що це приміщення окупаційні сили почали використовувати для незаконного тримання людей від березня 2022 року. Тут утримували як мешканців міста, так і жителів інших населених пунктів Куп'янського району.

Наразі вчинення злочинів проти цивільного населення в приміщенні ІТТ Куп'янського районного відділу поліції розслідує Слідче управління Головного управління національної поліції в Харківській області. Орган здійснює досудове розслідування за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 1, 2 ст. 438 КК України («Порушення законів та звичаїв війни»). До кримінального провадження прокурором відділу Харківської обласної прокуратури долучено 68 кримінальних проваджень, які об'єднані в одне⁴.

Досудовим розслідуванням встановлено 66 потерпілих, з яких 8 жінок. П'ятьох людей, за підтвердженням Міжнародного комітету Червоного Хреста, продовжують незаконно утримувати представники РФ. Двоє людей, за інформацією правоохоронців, загинули в результаті заподіяних під час незаконного тримання тілесних ушкоджень та катувань⁵.

Точна інформація щодо кількості осіб, яких за пів року окупації утримували в ІТТ Куп'янського райвідділу поліції, невідома. Водночас за підрахунками потерпілих, на момент звільнення 8 вересня 2022 року у приміщенні ізолятора перебували щонайменше 130 людей. При цьому потерпілі, утримувані у різний період, зазначають, що в ІТТ майже щодня приводили нових затриманих.

Метою цього звіту є детальне дослідження незаконного тримання цивільних осіб в приміщенні ІТТ Куп'янського райвідділу поліції. Так, у документі виокремлено категорії осіб, на яких були скеровані незаконні затримання, проаналізовано обставини та підстави таких затримань, умови перебування в незаконному місці тримання, а також серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні щодо постраждалих, зокрема катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження і покарання.

У межах дослідження також проаналізовано наслідки незаконного тримання для фізичного та психічного здоров'я потерпілих. Звіт містить низку рекомендацій щодо розслідування та притягнення винних до відповідальності.

2 КУП'ЯНСЬК: історія окупації одного міста / Слідство. інфо: <https://www.slidstvo.info/kupiansk-istoriia-okupatsii-odnoho-mista/>

3 Згідно з відповіддю Слідчого управління Головного управління Національної поліції в Харківській області від 29.11.2023 року №30902 -/119-24-2023 на запит ZMINA.

4 Згідно з відповіддю Слідчого управління Головного управління Національної поліції в Харківській області від 29.11.2023 року №30902 -/119-24-2023 на запит ZMINA.

5 Згідно з відповіддю Слідчого управління Головного управління Національної поліції в Харківській області від 29.11.2023 року №30902 -/119-24-2023 на запит ZMINA.

Мітинг у Куп'янську 1 березня
Фото місцевих жителів. Джерело: «Суспільне»

Резюме

Аналіз проведено на основі свідчень, зібраних методом глибинних інтерв'ю з постраждалими, утримуваними у період з 22 квітня до 8 вересня 2022 року (29), родичами та свідками (1) під час польових місій Центру прав людини ZMINA.

Глибинні інтерв'ю проведені за методологією, розробленою на основі міжнародних стандартів моніторингу дотримання прав людини та Стамбульського протоколу (Посібника з ефективного розслідування і документування катувань, та інших форм нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження) та з дотриманням стандартів Кодексу Мурад (Глобальний кодекс поведінки щодо збору та використання інформації про систематичне сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом).

Крім того, для аналізу ширшого контексту використано дані з відкритих джерел, задокументовані ZMINA за стандартами Протоколу Берклі (практичного посібника з ефективного використання цифрової інформації з відкритим вихідним кодом при розслідуванні порушень міжнародного кримінального права, права прав людини та гуманітарного права, розробленого школою права Університету Каліфорнії в Берклі разом з представниками ООН).

Так, аналіз показав, що:

1. Представники РФ, як і в інших регіонах України, продовжили на території Куп'янського району Харківської області практику незаконних затримань конкретних категорій осіб, зокрема (1) чинних та колишніх військовослужбовців, учасників АТО/ООС; (2) родичів військових, їхніх друзів та знайомих; (3) осіб з проукраїнською позицією та тих, кого представники РФ ідентифікували як таких, що підтримують Україну, а також тих, хто відмовився співпрацювати з окупаційною владою. Окремою категорією серед утримуваних були особи, затримані за дрібні правопорушення (наприклад, порушення режиму комендантської години).
2. Затримання не мали законних підстав, відбувалися без дотримання належної правової процедури і є порушеннями прав людини та міжнародного гуманітарного права, а також можуть становити воєнний злочин або ж злочин проти людяності.
3. Через цілеспрямоване переслідування категорії осіб, які підтримують Україну, прослідковується широке та суб'єктивне визначення такої групи представниками РФ. Крім колишніх військових, осіб, відомих активною громадянською позицією, та тих, хто відкрито відмовився співпрацювати з окупаційною владою, під переслідування підпадали люди, які, наприклад, вигукнули патріотичне гасло або ж мали українську символіку.
4. Метою практики незаконних затримань та подальших порушень було придушення спротиву на окупованій території. Це відбувалося через затримання активних членів громади та тих, кого представники РФ вважали такими, а також примусу затриманих до доноσιцтва на інших членів громади з метою послабити групу людей, які підтримують Україну.
5. Незаконні затримання відбувалися на вулиці, вдома та на робочих місцях потерпілих. У більшості випадків їх проводила група озброєних представників РФ, які приховували обличчя. Потерпілим не пред'являли обвинувачень. У шести задокументованих випадках затримання супроводжували побиття і погрози, які можуть становити жорстоке поводження.
6. Більшість випадків незаконних затримань також можуть становити насильницькі зникнення – ні потерпілим, ні їхнім рідним не повідомляли про місце, в яке забирають людину. Утримання інкомунікадо тривало весь час. Як представники РФ, так і представники окупаційних адміністрацій відмовлялися офіційно підтверджувати місцезнаходження затриманих осіб. Єдиним джерелом інформації щодо них були інші затримані, яких відпустили. Такі дії можуть становити насильницькі зник-

нення і бути кваліфіковані як злочин проти людяності. Зафіксовано два випадки, коли інформацію про місцезнаходження та долю утримуваних осіб представники РФ використовували задля завдання страждань рідним, що може становити катування.

7. У сукупності умов утримання в ІТТ Куп'янського райвідділу поліції можуть становити катування. Попри те, що приміщення ізолятора пристосоване для перебування там утримуваних, умови, які створили представники РФ, не відповідали мінімальним стандартам утримання. Зокрема, серед неналежних умов зафіксовано перенаселення камер (у чотирьохмісній камері могли одночасно утримувати до 24 людей), антисанітарні умови, спека, нестача повітря, підвищена вологість, відсутність засобів гігієни, сенсорний вплив (постійно увімкнене світло), обмеження сну (заборона новим затриманим спати та покарання за сон), неналежне харчування, обмежений доступ до води (відсутність питної води, відсутність душу), неналежна медична допомога. Крім того, частину утримуваних поміщали в прогулянковий двірник ІТТ, де тримали кілька днів за будь-яких погодних умов.
8. Прослідковується повторювана процедура допитів, що включала одноманітні запитання, скеровані на отримання інформації щодо: (1) колишніх та чинних військовослужбовців у громаді, (2) наявності та місць зберігання зброї, (3) людей, дотичних до руху спротиву, та тих, кому закидали передавання інформації ЗСУ, (4) учасників мітингів на підтримку України, активних членів громади з проукраїнською позицією.
9. Допити в ІТТ відбувались регулярно, їх супроводжували психологічні та фізичні катування. До 19 з 30 опитаних осіб, з яких одна жінка, застосовували катування під час допитів.
10. Зафіксовано чотири випадки погроз сексуальним насильством щодо утримуваних. Представники РФ також використовували особисті зв'язки утримуваних для посилення страждань – катували членів сім'ї та знайомих в присутності одне одного. Крім того, зафіксовано п'ять випадків імітації розстрілу.
11. Основними видами фізичних катувань були жорстокі побиття та застосування електричного струму. Для цього представники РФ використовували електрошокери та військово-польовий телефон ТА-57 (так званий «тапик»). Побиття застосовували до 19, а струм – до 18 опитаних. Крім того, під час катування струмом представники РФ обливали утримуваних водою, коли ті втрачали свідомість, а також навмисно лили воду на місця, до яких прикріплювали електроди – задля посилення ефекту катування. Зафіксовано п'ять випадків сексуалізованого катування струмом. Катування, як психологічні, так і фізичні, або нелюдське поводження, а також

умисне заподіяння сильних страждань або тяжких тілесних ушкоджень чи шкоди здоров'ю є серйозними порушеннями положень права прав людини, а також Женевських конвенцій і можуть становити воєнні злочини або ж злочини проти людяності. Смерть утримуваних внаслідок катувань може становити умисне вбивство, кваліфіковане як воєнний злочин або злочин проти людяності.

12. Серед представників РФ, які здійснювали затримання, нагляд за утримуваними, брали участь в допитах, а також вирішували подальшу долю утримуваних, прослідковується розподіл обов'язків та наявність ієрархії зі співробітниками ФСБ на чолі.
13. Представники РФ встановили в ІТТ систему примусових робіт, до яких було залучено 14 з опитаних потерпілих. При цьому тих затриманих, яких представники РФ виокремили як «політичних», до робіт переважно не залучали. Примусова праця, організована в Куп'янському райвідділі поліції, не відповідає вимогам застосування примусових робіт до цивільного населення на окупованій території і є порушенням міжнародного гуманітарного права.
14. Звільнення з ІТТ відбувалося за кількома сценаріями: (1) отримання представниками РФ необхідної їм інформації, (2) виявлення факту відсутності у затриманого необхідної інформації, (3) «видворення» з території, підконтрольної РФ, та (4) самостійне звільнення затриманих після того, як російські військові відступали з Куп'янська.
15. Потерпілі скаржаться як на фізичні, так і психологічні наслідки утримання. Зокрема, серед психологічних наслідків опитані відзначають безсоння, часті сновидіння про пережиті події, флешбеки, тривожність, страх повернення в умови утримання, панічні атаки, психологічний бар'єр щодо повернення у рідне місто. Один потерпілий під час утримання здійснив спробу самогубства. Ще двоє повідомили про наявність суїцидальних думок. Серед фізичних наслідків потерпілі називають сильні головні болі, схуднення від недоїдання та на фоні стресу, загострення хронічних хвороб на кшталт виразки шлунка, тривале оніміння/втрата чутливості в кінцівках, вибиті зуби, погіршення зору, серцево-судинні захворювання, порушення обміну речовин, дерматологічні захворювання, біль в місцях, які були найбільш уражені під час побиття (нирки, м'язи, суглоби).
16. 19 опитаних зазначили, що після звільнення їх допитали правоохоронні органи України. Однак лише четверо вказали, що їм відомо про відкрите кримінальне провадження, а також про їхній процесуальний статус. Взагалі не зверталися до правоохоронних органів четверо опитаних.

- 17.** Низка факторів, повторюваність яких простежується у цьому та попередніх аналітичних матеріалах ZMINA, вказують на широкомасштабність та систематичність нападу. Зокрема, прослідковується географічне поширення практики незаконних затримань, насильницьких зникнень та катувань, а також таких ознак: (1) виокремлення конкретної групи цивільних осіб, на яких скерований напад, (2) наявність повторюваної моделі незаконних затримань та насильницьких зникнень, (3) наявність повторюваного сценарію допиту, схожі процедури допитів з розподілом ролей між представниками РФ, (4) повторюваність моделей катування, жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів повождення і покарань в ході утримання та під час допитів, (5) наявність ієрархій між представниками РФ в місцях утримання.

Категорії незаконно затриманих

Серед осіб, яких незаконно затримували представники РФ та надалі утримували в Куп'янському ІТТ, можна виділити декілька категорій.

Учасники АТО/ООС, чинні та колишні військові були однією з основних груп, яку росіяни цілеспрямовано переслідували на окупованій території. Відомості щодо таких осіб представники РФ збирали з офіційних документів, що опинились у їхньому розпорядженні після окупації населеного пункту. Згідно зі списками профільних органів, представники РФ шукали військовослужбовців, для чого проводили рейди на території Куп'янського району – їздили від будинку до будинку та затримували чоловіків⁶.

Ще одним джерелом інформації були допити місцевого населення. Більшість опитаних зазначили, що під час допитів представники РФ запитували імена та місцезнаходження військових, зокрема колишніх учасників АТО/ООС.

Як наслідок, ще однією групою місцевого населення, яка стала ціллю представників РФ, були родичі військових, їхні друзі та знайомі, коли представники РФ дізнавались про такий зв'язок. Найчастіше цю категорію звинувачували у співпраці або допомозі Силам оборони.

Окрім військових, представники РФ зосередили свою увагу на людях, які так чи інакше проявляли спротив та мали проукраїнську позицію. З цих мотивів затримували осіб, які підтримували Україну або чия позиція була відома у громаді, та тих, хто відмовився співпрацювати з окупаційною владою. Цю категорію затриманих представники РФ називали «політичними».

Так, щонайменше чотирьох людей затримали через участь у проукраїнському мітингу в Куп'янську, який відбувся 1 березня 2022 року. Відео з мітингу поширювали у ЗМІ та соціальних мережах. Цим також скористалися представники РФ для того, щоб затримати учасників, яких змогли ідентифікувати за відео.

Водночас представники РФ суб'єктивно визначали прояви «проукраїнської позиції». У її наявності, окрім осіб, які висловлювали її відкрито або були відомі в громаді як такі, автоматично підозрювали колишніх та чинних військовослужбовців, їхніх родичів та знайомих.

В одному з випадків вигук «Слава Україні!» також став достатньою підставою для затримання⁷. Під підозрою в проукраїнській позиції міг опинитися будь-хто, хто не висловлював активної підтримки представникам РФ.

Можна прослідкувати декілька мотивів переслідування представниками РФ саме цієї групи осіб:

1. придушення будь-якого спротиву на окупованій території; навмисно затримували найбільш активних представників громади, які могли бути рушієм протестних настроїв;
2. власне належність таких осіб до групи з проукраїнською позицією і бажання представників РФ послабити таку групу.

Зокрема, представники РФ називали свою практику незаконних затримань, насильницьких зникнень та катувань, вчинених в Куп'янську та Куп'янському районі, «перевихованням». А також стверджували, що більша частина чоловічого населення (за свідченнями опитаних, представники РФ називали від 85%⁸ до 95%⁹) має пройти через ІТТ.

„Кажу: «Що значить перевиховання?». Він [представник ФСБ]: «Це ж ви його тут виховали в нелюбові до Росії, ви ж тут справжньої історії не знаєте. Йому там [на території Росії] розкажуть. І не таких ламали, і його зламаємо». Він [представник ФСБ] сказав, що, якщо сина заарештували і вивезли, значить, він «проукраїнський», а значить, треба його перевиховати, пояснити людині, що він неправильно думає¹⁰.

Ще однією категорією цивільних осіб, яких утримували в ІТТ, були ті, кого представники РФ затримали за «адміністративні правопорушення» або дрібні правопорушення – наприклад, порушення режиму комендантської години¹¹. Цю категорію утримували переважно нетривалий час – від доби до двох тижнів. Серед цієї категорії, за свідченнями опитаних, були неповнолітні¹².

7 Свідчення потерпілого КРО, задокументовані Центром прав людини ZMINA, про іншого утримуваного.

8 Свідчення потерпілого КНУ, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

9 Свідчення потерпілого КСО_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

10 Свідчення потерпілої КСО, задокументовані Центром прав людини ZMINA, про сина.

11 Свідчення потерпілого КНУ, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

12 Свідчення потерпілого КОУ_02, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

Камера в ІТТ.
Фото: Євген Васильєв

Обставини незаконних затримань

У переважній більшості зафіксованих випадків незаконні затримання відбувалися вдома у потерпілих або ж за місцем роботи. У таких випадках представники РФ знали персональні дані затриманих і шукали конкретно їх. Обшуки проводили як при затриманні на робочому місці, так і вдома. Якщо затримували на вулиці або ж на робочому місці, потерпілих везли додому, де також проводили обшуки. Задokumentовано випадки, коли представники РФ вилучали у затримуваних українську символіку¹³.

„Вони шукали у мене вдома підтвердження... шукали прапори, якісь націоналістичні листівки, шукали все, що пов'язане з Україною“¹⁴.

Крім того, у затриманих вилучали технічні пристрої: ноутбуки та телефони. Представники РФ перевіряли збережені файли, фотографії, підписки в соціальних мережах та особисті листування, зокрема, відновлювали видалений контент. Інформацію, отриману під час такої перевірки, у низці зафіксованих випадків надалі використовували як додаткову причину продовження утримання в ІТТ.

13 Свідчення потерпілої КТУ, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

14 Свідчення потерпілого KSM, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

Один з опитаних¹⁵ повідомив, що його разом з двоюрідним братом затримали при спробі перетину кордону з Росією (на той момент для чоловічого населення це був єдиний можливий спосіб виїхати з окупації). Представники прикордонної служби ФСБ ідентифікували опитаного, ймовірно, за наявними у них списками.

Оті ж ФСБшники, які перевіряли документи, запитували: «Чи ви пов'язані з військовими?», «Чи знаєте Колю Маслія?», «Чи є знайомі в СБУ, ЗСУ», «Чи були на Майдані?»¹⁶.

Після допиту на кордоні обом чоловікам зв'язали позаду руки, наділи на голову пакети, перемотали скотчем, завантажили в машину та привезли у райвідділ Куп'янська. Чоловік розповів, що під час допиту в ІТТ представники РФ також запитували про місце перебування його дружини – завучки з виховної роботи, яка, зокрема, викладала у школі патріотичне виховання, та сина – учасника АТО. Родина затриманого виїхала з Куп'янського району на початку повномасштабного вторгнення. В одному з окупаційних телеграм-каналів дружину опитаного називали «нацисткою», а сину закидали передавання даних ЗСУ.

Затримання представники РФ проводили групами від двох до вісімнадцяти осіб. В окремих випадках представники РФ були одягнуті в цивільний одяг, в частині випадків – в камуфляж, переважно без розпізнавальних знаків, але завжди зі зброєю. В одному з випадків у представника РФ на одязі був напис «ФСБ»¹⁷, в іншому – «Спецназ Росії»¹⁸. У абсолютній більшості випадків обличчя представники РФ приховували¹⁹ – були одягнуті в балаклави або маски, що закривали нижню частину обличчя, та не представлялися.

Крім того, затриманим обмежували можливість бачити представників РФ – надівали на голову щільну шапку, капюшон, змушували дивитися у підлогу. У більшості випадків затриманим також фіксували руки позаду пластиковими стяжками, скотчем чи наручниками.

Затримання також супроводжували побиття і погрози, які можуть становити жорстоке поводження. Зокрема, представники РФ приставляли затриманим до спини²⁰ або до голови зброю²¹, завдавали ударів прикладом в лоб, в живіт, кулаком в плече, по ногах, в голову, били також ногами. В одному із зафіксованих випадків вибили зуби²². Крім того, представники РФ погрожували розстріляти затриманих, якщо під час подальшого допиту їм «не сподобаються

15 Свідчення потерпілого РНО, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

16 Свідчення потерпілого РНО, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

17 Свідчення потерпілого KMV, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

18 Свідчення потерпілої TMS, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

19 Свідчення потерпілого KTM, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

20 Свідчення потерпілого KTM, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

21 Свідчення потерпілого KMS_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

22 Свідчення потерпілого KTV, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

відповіді»²³. Так, одного затриманого били протягом 20 хвилин, а потім завдавали побоїв дорогою до ІТТ: чоловік був за кермом, оскільки йому дозволили їхати своєю автівкою у супроводі представників РФ, які били його по голові, ребрах, ногах²⁴.

„ На той момент, коли я сідав у машину, у мене вже ось такі руки в товщину були, тому що були побиті настільки... Я такого не бачив ніколи. Аж страшно стало. І він мене бив всю дорогу. Коли приїхав, то я підняти їх не міг. Відбив повністю²⁵.

У жодному з випадків ні затримуваним, ні їхнім рідним не повідомляли про те, куди саме забирають потерпілих, та не пред'являли звинувачень. У більшості випадків утримання інкомунікадо (без зв'язку з сім'єю, адвокатом тощо) тривало весь час. Про місцезнаходження утримуваних рідні дізнавалися переважно від інших людей, яких відпустили після періоду утримання в ІТТ. Представники РФ приховували факти затримання осіб, на запити рідних повідомляли, що таких в ІТТ нема²⁶ або ж, що «такої інформації вони не надають». Представники окупаційної адміністрації також не надавали родичам офіційного підтвердження місця незаконного утримання особи. Непрямим підтвердженням місцезнаходження людини було те, що представники РФ приймали для неї передачу. Крім того, затримання на території Куп'янського району були настільки поширеними, що місцеві жителі знали, де саме утримують людей.

Також задокументовано випадок, коли представники РФ використали особистий телефон опитаного, щоб приховати факт його незаконного утримання: протягом трьох тижнів представники РФ спілкувалися з рідними та колегами від імені потерпілого, стверджуючи, що з ним «все нормально»²⁷.

В окремих випадках інформацію про місцезнаходження та долю утримуваних осіб представники РФ використовували як спосіб завдання страждань рідним.

„ Я була на всіх блокпостах, мені сказали їхати в поліцію [Куп'янський райвідділ]. Коли я приїхала туди, мені відповіли, що там нема нікого, що вони не арештовують нікого. Наступного дня я знову приїхала, я розуміла, що десь же він у них знаходиться. Сусіди розповіли, що його посадили в машину з літерою Z і повезли. Тоді мені сказали, що людей багато привезли і що мій син у них – в поліції. Запитала, чи відпустять його. «Так, звісно, посидить трохи, і відпустимо». Сказали, що він порушник режиму комендантської години, що можу привозити речі і їжу. Приїхала наступ-

23 Свідчення потерпілого KHV, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

24 Свідчення потерпілого KBA, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

25 Свідчення потерпілого KBA, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

26 Свідчення потерпілого PAV, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

27 Свідчення потерпілого KSV, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

ного дня, говорять, що його у них нема і не було. «Як же так», – питаю. – «Нема і все». Інший ще епізод був. На початку серпня приїхала, вийшов один: «Що хочеш?». Сказала про сина. «Зачекай». Пішов кудись, повернувся і каже: «Привозь їжу, переодягнутися». Зібрала все, приїзжаю, а мені знову: «Нема такого». Отак знущалися наді мною. Ще в травні мені в поліції «ЛНР» сказали: «Скільки можна до нас ходити? Його ФСБ арештувала, до них і йди розбирайся». Я стала ходити до ФСБ. Мені кожен день щось нове говорили, то що його нема і не було, то що вони його відпустили ще першого дня, що він ховається²⁸.

В іншому випадку дружині утримуваного умисно неправдиво повідомили, що її чоловік помер. Про те, що він живий, вона дізналася безпосередньо від опитаного лише після того, як його відпустили²⁹.

За інформацією Слідчого управління ГУНП в Харківській області, п'ятеро людей, утримуваних в ІТТ Куп'янського райвідділу поліції, досі перебувають у незаконному утриманні РФ. Їхнє перебування у «полоні» підтвердив Міжнародний комітет Червоного Хреста³⁰. Водночас під час опитування мати одного з утримуваних повідомила, що не отримала підтвердження місцезнаходження сина від жодного з уповноважених органів чи механізмів³¹. Жінка не має інформації про сина від дня його незаконного затримання.

28 Свідчення потерпілої KSO, задокументовані Центром прав людини ZMINA, про сина.

29 Свідчення потерпілого KTV, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

30 Відповідь Слідчого управління Головного управління Національної поліції в Харківській області від 29.11.2023 року №30902 -/119-24-2023 на запит ZMINA.

31 Свідчення потерпілої KSO, задокументовані Центром прав людини ZMINA, про сина.

Фото: Сергій Кочмарський

Умови утримання

Умови, в яких перебували утримувані в ІТТ Куп'янського райвідділу поліції, не відповідали вимогам міжнародного гуманітарного права та права прав людини і можуть становити жорстоке поводження, а в деяких випадках – катування.

Стандартною була процедура «реєстрації» затриманих в ІТТ, яку супроводжували побиття³², а також застосування електрошокерів. Так, представники РФ вдавались до тривалих побиттів утримуваних пластиковою трубою або пляшкою з водою – били по спині, нирках, кінцівках, а саме по найвразливіших їхніх частинах: внутрішній частині рук, стегнах³³.

Представники РФ поєднували фізичне та психологічне насильство. Зокрема, в одному з випадків представник РФ під час побиття зламав затриманому ребро і сказав, що потерпілого можна не годувати, оскільки завтра його поведуть на розстріл. Затриманого відвели в одиночну камеру, де він провів два дні без їжі та води³⁴.

32 Свідчення потерпілого KHV, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

33 Свідчення потерпілого KSV, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

34 Свідчення потерпілого KHV, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

Одного із затриманих кілька днів тримали в коридорі ІТТ прикутого наручниками до дверей. При цьому йому заборонили давати їжу, а воду дали лише на другий–третій запит. Справити природні потреби також давали змогу лише двічі. Через три дні утримуваного помістили в камеру і сильно побили³⁵.

Вони так вважали: «Менше будеш пити, менше будеш ходити в туалет». Я просив попити, і вони мені: «А скільки ти вже терпиш? Нічого, постій ще». Те ж саме було з туалетом: «Скільки ти вже терпиш?». Кажу: «Години дві, може, три». Вони: «Нічого страшного, постой ще».

Інших утримуваних також приковували до дверей в коридорі та підвішували у різних позах, зокрема «ластівкою» (зв'язані руки заведені за спину та підняті над головою), перш ніж помістити в камеру в такому положенні їх утримували по декілька годин^{36 37}.

Окремих осіб, зокрема 9 опитаних, кілька днів тримали в прогулянковому дворикі. Там була металева лавка, на якій могли сісти четверо людей, в той час як у дворикі перебували від семи до тринадцяти. Деяких при цьому пристібали наручниками до турників, унеможливаючи будь-який рух. Утримувані перебували у дворикі за будь-яких погодних умов: і коли температура опускалася вночі, і під час спеки або дощу. При цьому люди були в тому одязі, в якому їх затримали: переважно в легкому домашньому, іноді в білизні³⁸. Відомо про щонайменше три випадки утримання в прогулянковому дворикі жінок³⁹.

Справляти природні потреби у прогулянковому дворикі доводилося у відро за відсутності приватності. Одна з опитаних повідомила, що її три дні тримали там без будь-якої можливості сходити в туалет.

Умови перебування в камерах, які створили представники РФ, також були неналежними.

Перенаселення камер. Камери в ІТТ Куп'янського райвідділу були розраховані на утримання від однієї до чотирьох осіб. Водночас під час окупації в усіх них одночасно утримували суттєво більшу кількість людей, що унеможливлювало належні умови перебування. Зокрема, в камері, розрахованій на одну людину, могли одночасно перебувати вісім осіб⁴⁰. У двомісній камері – шість⁴¹, тримісній – від дванадцяти до п'ятнадцяти⁴², у чотиримісних – від 9 до 24⁴³.

35 Свідчення потерпілого КНУ, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

36 Свідчення потерпілого KOY_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

37 Свідчення потерпілого KTM, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

38 Свідчення потерпілого KSV, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

39 Свідчення потерпілих KBA, SLA та KTY, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

40 Свідчення потерпілого KPO, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

41 Свідчення потерпілого KTM, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

42 Свідчення потерпілого KOY_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

43 Свідчення потерпілого KCO_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

Кількість утримуваних постійно змінювалась, оскільки затриманих (переважно за адміністративні правопорушення) відпускали протягом кількох годин чи днів і майже одразу замість них поміщали в камеру інших людей. Люди спали по двоє на нарах, під нарами та в проході⁴⁴.

Жінок в ІТТ утримували в окремій камері, розрахованій на двох людей, а згодом через збільшення кількості затриманих перевели в чотиримісну. В різний період одночасно в камері їх перебувало від шести до одинадцяти⁴⁵. За підрахунками однієї з потерпілих, за три місяці її утримання через камеру пройшли понад 40 жінок⁴⁶.

Неналежні/антисанітарні умови. Переповненість камер спричиняла низку інших наслідків, зокрема спеку, нестачу свіжого повітря та підвищену вологість у камері. Як покарання представники РФ також подекуди додатково обмежували доступ повітря в камеру: на час від декількох годин до доби зачиняли «годівничку» (невелике віконце у дверях камери, через яке передавали їжу). Таким чином, як описували опитані, перебування в камері додавало ще більших страждань^{47 48}. Нестача повітря в камерах була такою, що деякі утримувані після виходу на вулицю непритомніли⁴⁹. Жінкам, утримуваним в ІТТ, також не видавали належних засобів гігієни – на запит під час менструації одній з жінок дали один шматок марлі⁵⁰.

Сенсорний вплив. Світло в камерах горіло цілодобово, його не вимикали навіть на запит утримуваних⁵¹. В одній з камер була зламана система водопостачання, певний час вода капала постійно, а на прохання відремонтувати систему представники РФ зовсім перекрили воду і вмикали водопостачання періодично та на свій розсуд.

Обмеження сну. Опитані також описали практику, коли наглядачі ІТТ забороняли новим затриманим спати. У таких випадках відповідальність слідкувати за виконанням заборони покладали на інших утримуваних. Наглядачі періодично зазирали в камеру, і якщо бачили, що людина спить, заходили, ставили всіх до стінки і били. Таке могло повторюватись кілька разів на день⁵².

Неналежне харчування. Годували утримуваних спочатку раз на день⁵³, а згодом двічі – вранці та ввечері. Давали залишки харчування, передбаченого

44 Свідчення потерпілого KHY, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

45 Свідчення потерпілої SPS, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

46 Свідчення потерпілої KTY, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

47 Свідчення потерпілого KOY_02, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

48 Свідчення потерпілого KMY, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

49 Свідчення потерпілого KBA, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

50 Свідчення потерпілої SLA, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

51 Свідчення потерпілого KBA, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

52 Свідчення потерпілого KBA, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

53 Свідчення потерпілого KBA, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

для військових РФ. Тому їжі було недостатньо: ложка макаронів на людину, іноді з тушонкою. До того ж, за свідченнями потерпілих, через низьку якість їсти її було нестерпно. Утримуваним в камерах, яким давали їжу останніми, могло залишитися чотири ложки на двадцять людей⁵⁴. Варіативності також не було, інколи раз на місяць давали суп або кашу. Після того, як в будівлю митного поста «Куп'янськ» Харківської митниці ДФС, розташовану навпроти райвідділу, де був один зі штабів представників РФ, влучили українські військові, ситуація з харчуванням погіршилася – їжу знову давали лише один раз на день⁵⁵. Два-три дні утримуваним не давали їжі взагалі, навіть з передач⁵⁶.

В умовах неналежного харчування утримувани виживали завдяки передачам від рідних. Та отримувати їх було дозволено не всім – у деяких випадках представники РФ відмовлялися брати передачі для утримуваних, яких вони називали «терористами»⁵⁷. Крім того, частину речей та їжі забирали собі⁵⁸. Періодично харчі з передач видавали вже тоді, коли вони псувалися через зберігання при високій температурі⁵⁹.

Обмежений доступ до води. Перший час (місяць) утримувани майже не давали води: 10 літрів на 20 осіб⁶⁰. В одній з камер через відсутність рукомийника утримуваним доводилося мити посуд в унітазі. Митися мали можливість лише з пляшок, у які набирали воду⁶¹.

Неналежна медична допомога. Утримувани переважно відмовляли в наданні медичної допомоги, тому по неї майже не звертались, оскільки розуміли безперспективність прохання. В ІТТ щодня проводила обхід «медсестра», яка, за свідченнями утримуваних, ймовірно, не мала належної медичної освіти⁶². У випадку, коли ліки передавали родичі, не всім утримуваним їх видавали⁶³.

На запити про медичну допомогу представники РФ реагували агресивно.

Коли ми стукали, кричали, що людина непритомна, вони могли зайти, побити і нас, і ту людину, могли сказати: «Ну, якщо до ранку помре, буде те жереб тягнуть, хто наступний за нього «відповідатиме»»⁶⁴.

Психологічні знущання. Представники РФ також вдавалися до низки психологічних знущань та такого, що принижує гідність, поводження та пока-

54 Свідчення потерпілого KCO_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

55 Свідчення потерпілого KPO, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

56 Свідчення потерпілого KSV, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

57 Свідчення потерпілого KMS_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

58 Свідчення потерпілого KHY, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

59 Свідчення потерпілого KOY_02, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

60 Свідчення потерпілого KBA, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

61 Свідчення потерпілого KCO_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

62 Свідчення потерпілого KBA, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

63 Свідчення потерпілого KOY_02, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

64 Свідчення потерпілого KBA, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

рання поза допитами. Психологічні знущання в їх сукупності можуть досягати порогу катувань.

Так, як і в інших місцях незаконного утримання⁶⁵, представники РФ змушували співати російський гімн, «Катюшу» тощо. Вивчити тексти та співати мали як чоловіки, так і жінки. Якщо утримуваний помилився або запнувся, його били палицею, ногами та відправляли «довчити», а згодом перевіряли знову. Іноді змушували співати гімн, щоб отримати їжу⁶⁶. Представники РФ також періодично ставили тим утримуваним, яких затримали за «адміністративні правопорушення», умову: якщо людина безпомилково заспіває гімн, її відпустять. Якщо ж помилилася, її повертали до камери.

Одним з найбільш травматичних психологічних впливів опитані називають те, що вони постійно чули, як катують інших. Допити в ІТТ проводили протягом дня, і тривали вони до середини ночі⁶⁷. Крики під час катування було чути у всіх камерах⁶⁸, оскільки слідча кімната і кімната для допитів розташовувались на цьому ж поверсі.

❧ Крики... Це сильніше б'є по нервах, ніж коли тебе [допитують]⁶⁹.

Утримувані не могли спати через крики інших, а також через очікування, що наступним на допит можуть забрати когось з них⁷⁰.

В одному з випадків, який становить катування, утримуваних змусили вирізати татуювання іншому ув'язненому:

❧ Вони [представники РФ] спочатку пальником випалювали – не виходило. Недопалки гасили, ключами колупали – нічого не виходило. Завели в камеру, спитали: «Хто старший?» Мене назначили старшим в камері. Кажуть: «Щоб до ранку не було. Якщо ні, буде погано всім». І тоді хлопець сам сказав: «Пацани, вирізайте». У нас були пластикові виделки, ми сірником підпалили, здавили, щоб тверда була, і так виривали шматками татуювання⁷¹.

Ще двоє опитаних розповіли про випадок, коли їх змусили прибирати в кімнаті для допитів, де перед цим катували утримуваного та змушували його зрізати татуювання [свастику]⁷².

65 «Жіночі камери» херсонської катівні: аналітичний звіт за свідченнями утримуваних / О. Синюк, Є. Сокуренько, Н. Охотнікова; Центр прав людини ZMINA. — Київ, 2023, с.23; Катування та жорстоке поводження з цивільним населенням на українських територіях, які перебували під російською окупацією (на прикладі Київської, Харківської та Херсонської областей): аналітичний звіт / Б. Петруньок, О. Гнатюк, Т. Печончик; Центр прав людини ZMINA. — Київ, 2023, с.48.

66 Свідчення потерпілого КВА, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

67 Свідчення потерпілого КСО_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

68 Свідчення потерпілого КСО_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

69 Свідчення потерпілого КРО, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

70 Свідчення потерпілого КНУ, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

71 Свідчення потерпілого КВА, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

72 Свідчення потерпілого KMS_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

Кімната для допитів в ІТТ.
Фото: Сергій Кочмарський

Допити із застосуванням фізичного та психологічного насильства

Всіх опитаних потерпілих допитували російські силовики. Більшість допитували від трьох до семи разів. В одному випадку утримувану допитували кожні 2 години протягом перших трьох днів⁷³:

„Вони починали бити битами, потім чекали, поки я почну щось розказувати, але я все одно нічого їм не могла розказати. І тоді мені сказали, значить, будемо працювати через детектор брехні. Так вони називали електрошокер. [...] З усіх допитів я пам'ятаю тільки один без струму і побоїв.

Залежно від мотиву затримання та інформації, отриманої під час першого допиту, утримуваних відпускали, продовжували утримувати без допитів або ж повторно допитували.

У майже всіх зафіксованих випадках, особливо щодо тих осіб, яких за-тримували цілеспрямовано, сценарій допиту повторювався. Представники РФ ставили ті ж самі запитання на кожному наступному допиті із незначними змінами у формулюванні.

З питань, які представники РФ ставили, можна виділити такі мотиви допитів:

1. отримання інформації щодо військової служби утримуваних або їхніх родичів – коли та де служив, з ким^{74 75};
2. отримання інформації щодо інших колишніх військовослужбовців в громаді, учасників АТО/ООС, чинних членів Територіальної оборони або руху спротиву, тих, хто передає інформацію ЗСУ⁷⁶;
3. отримання інформації щодо наявності та місць зберігання зброї;
4. отримання інформації щодо інших членів громади з проукраїнською позицією^{77 78}.

Крім того, представники РФ схилили утримуваних до доносництва. Опитані, крім вищеназваних запитань, також згадують вимогу «здати хоча б когось» та умову, що в разі доносу на іншого члена громади їх відпустять. Можна припустити, що метою подібної практики також було поширення страху та недовіри серед решти цивільного населення.

Допити з катуваннями тривали від пів години до трьох. Відсутність відповіді чи відповідь «не знаю» викликали агресивну реакцію представників РФ і посилення катування. У більшості випадків допити розпочинали з побиття, потім ставили запитання та застосовували інші методи катувань, зокрема електричний струм. Утримувані зазначали, що іноді не чули та не могли зрозуміти питання через фізичний біль⁷⁹.

В одному із задокументованих випадків допит проводили із застосуванням поліграфа. Під час цього до утримуваного не застосовувалися катування, ймовірно, з метою отримати неспотворені дані⁸⁰.

Психологічні знущання та залякування. Ці методи представники РФ широко застосовували для отримання інформації. Зокрема, під час допиту стверджували, що «зловили вже всіх» (причетних до інкримінованого утриму-

74 Свідчення потерпілого КОУ_02, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

75 Свідчення потерпілого КВА, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

76 Свідчення потерпілого КСО_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

77 Свідчення потерпілого КМУ, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

78 Свідчення потерпілої КТУ, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

79 Свідчення потерпілого КСО_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

80 Свідчення потерпілого РНО, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

ваному інциденту), що вони «вже все знають»⁸¹. Також послуговувались прийомом «хорошого та поганого поліціанта»: коли один з представників РФ вимагав вбити утримуваного, а інший переконував, що «людина нормальна, треба з нею нормально поспілкуватися»⁸².

Задля залякування також окремі представники РФ не закривали свого обличчя і заявляли, що це тому, що утримуваного не звільнять, тож він не зможе надалі когось впізнати⁸³.

Опитані зазначили, що представники РФ погрожували їм вбивством⁸⁴ та застосуванням інших видів катувань – зокрема електричним струмом⁸⁵, прострелити коліно, відрізати пальці⁸⁶, вирвати нігті, відрізати вухо⁸⁷, зняти шкіру⁸⁸. Залякували також тим, що вивезуть в Росію або так звані «Л/ДНР», де «розмовлятимуть по-іншому»⁸⁹ або передадуть утримуваних іншим представникам РФ, відомих «більшою жорстокістю».

У трьох випадках опитаним погрожували тим, що знайдуть їхніх рідних та катуватимуть їх в присутності утримуваного або вб'ють, і навпаки^{90 91 92}.

Також зафіксовано чотири випадки погроз сексуальним насильством – зокрема, погрози стосувалися проникнення в анальний отвір стороннім предметом⁹³, підключення струму до геніталій⁹⁴ та групового зґвалтування^{95 96}.

Одну з утримуваних жінок змусили роздягнутися для особистого огляду в присутності кількох представників РФ чоловічої статі⁹⁷.

Катування. До 19 з 30 опитаних осіб, з яких одна жінка, застосовували катування під час допитів. Стосовно одного з утримуваних відсутня достатня інформація за період тримання⁹⁸. Катування, як правило, застосовували протя-

81 Свідчення потерпілого КБА, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

82 Свідчення потерпілого КБА, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

83 Свідчення потерпілого KOY_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

84 Свідчення потерпілого KHY, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

85 Свідчення потерпілого KOY_02, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

86 Свідчення потерпілого KGA, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

87 Свідчення потерпілого KDY, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

88 Свідчення потерпілої SLA, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

89 Свідчення потерпілого KSM, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

90 Свідчення потерпілого KMY, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

91 Свідчення потерпілого KSM, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

92 Свідчення потерпілого KSV, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

93 Свідчення потерпілого KSV, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

94 Свідчення потерпілого KTM, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

95 Свідчення потерпілої SLA, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

96 Дмитра і Олену з Куп'янська ув'язнили за передання СБУ фото російської техніки: пара розповіла, як у неволі дочекалася звільнення міста / zmina.info, 25.10.2022: <http://surl.li/oksxr>

97 Свідчення потерпілої TMS, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

98 Неможливо отримати інформацію щодо періоду утримання, оскільки місцезнаходження та доля затриманого досі невідомі.

гом всієї тривалості допиту. Подекуди допитам передували жорстокі побиття, які розпочиналися переважно у коридорі на шляху до кімнати для допитів, щоб «спонукати» утримуваних відповідати на запитання.

Крім того, катування застосовували під час того, як утримуваним ставили запитання – деякі опитані, як згадано вище, були дезорієнтовані та не могли відповідати через фізичний біль. Катування могли продовжуватись і після допитів. Зокрема, утримуваних могли на тривалий час залишати в незручному положенні. В одному з випадків утримуваного закидали в камеру, не розмотуючи скотч з рук, ніг та очей, і в такому положенні залишали на ніч, доки не поведуть на наступний допит⁹⁹.

Побиття. Жорстокі побиття були найбільш поширеним видом катувань – їх застосовували у всіх 19 зафіксованих випадках. Били як руками та ногами, так і сторонніми предметами – гумовими та металевими палицями, битами, прикладами вогнепальної зброї. Удари завдавали по всьому тілу, прицільно били по колінах, м'язах, спині, ребрах, в грудну клітку. В одному з випадків утримуваному зняли взуття і били по ступнях та п'ятах, після чого він не міг стати на ноги¹⁰⁰. В деяких випадках наносили удари в голову – на неї одягали каску, по якій били іншою каскою¹⁰¹ або книгою¹⁰².

Побиття були інтенсивними: синці та гематоми після них не сходили протягом кількох тижнів. У деяких утримуваних вони покривали повністю бік або ж все тіло. Більшість опитаних, які повідомили про побиття, після допитів не могли стояти на ногах – їх тягнули до камери під руки.

Я на ліктях виповзав з того кабінету. Думав, що якщо не повзтиму, то все – труба¹⁰³.

Одному утримуваному прикладом розбили голову так, що було видно кістки черепа. Медичної допомоги чоловіку не надавали, він лежав два дні, не встаючи¹⁰⁴. Іншого вдарили по потилиці, коли він лежав обличчям вниз на підлозі, так, що вибили два зуби¹⁰⁵.

Крім завдання фізичних страждань, побиття використовували і як засіб психологічних знущань.

99 Свідчення потерпілого PAV, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

100 Свідчення потерпілого KMY, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

101 Свідчення потерпілого KHY, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

102 Свідчення потерпілого KOY_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

103 Свідчення потерпілого KMS_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

104 Свідчення потерпілого KCO_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA, про іншого затриманого.

105 Свідчення потерпілого KTM, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

Там 20–30 хвилин ставлять питання, а далі просто знущаються: «Сісти!» Сів. Вдарили пару раз. «Чого ти сів? Вставай, я тобі сказав». – «Погань! Чого встав? Лягай!». Під ноги вдарили – вже упав. Встати не можеш, тому що ноги вже сині, все тіло відбите, ти в шоці, в паніці, в стресі¹⁰⁶.

Більшість утримуваних під час побиття були в наручниках, які перетискали руки до оніміння¹⁰⁷, та із зав'язаними очима.

Зафіксовано один випадок катування **удушенням** – утримуваному на голову одягали поліетиленовий пакет та затискали його¹⁰⁸.

Застосування електричного струму. Майже до всіх осіб, які зазнали катувань, застосовували струм – 18 людей, з яких одна жінка. Представники РФ називали цей процес «детектором брехні».

Струмом – це у них улюблена процедура. Струмом били постійно¹⁰⁹.

Для катування струмом використовували електрошокери, а також військово-польовий телефон ТА-57. Електрошокер застосовували до всіх частин тіла: від спини до ніг. В одному випадку утримуваного били електрошокером по п'ятах¹¹⁰.

Застосування «тапіка» (військово-польового телефону ТА-57) представники РФ називали «дзвінком Путіну». Електроди чіпляли до різних частин тіла: шиї, ребер, живота, зап'ясть, кісточок¹¹¹, пальців на руках та ногах, вух, губ. Крім того, за один допит електроди підключали до різних частин тіла, щоб не виникло звикання і зберігся больовий ефект катування.

Від сили струму в утримуваних темніло перед очима, йшла піна з рота, підкидало тіло¹¹², залишалися опіки на місцях підключення електродів¹¹³, траплялося неконтрольоване сечовипускання, носові кровотечі, оніміння частин тіла, до яких прикріплювали електроди, підвищувалася температура тіла. В одного утримуваного після тривалого застосування струму зліз верхній шар шкіри на місцях, куди чіпляли електроди¹¹⁴.

Низка опитуваних зазначила, що під час катування струмом представники РФ обливали їх водою, коли ті втрачали свідомість. Щойно людина прихо-

106 Свідчення потерпілого КВА, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

107 Свідчення потерпілого KTM, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

108 Свідчення потерпілого VTS, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

109 Свідчення потерпілого КВА, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

110 Свідчення потерпілого KTM, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

111 Свідчення потерпілої SLA, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

112 Свідчення потерпілого KCO_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

113 Свідчення потерпілого KMS_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

114 Свідчення потерпілого KMV, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

дила до тям, її продовжували катувати^{115 116}. Воду також навмисно лили на місце, до яких чіпляли електроди, – для посилення ефекту¹¹⁷.

В одному з випадків утримуваний, 62-річний чоловік, повідомив, що йому зробили ін'єкцію невідомої речовини, щоб він «не знепритомнів» під час катування струмом¹¹⁸.

У п'яťох випадках зафіксовано сексуалізоване катування струмом – електроди підключали до геніталій.

Психологічні страждання, які досягають порогу катування. У низці зафіксованих випадків в ІТТ одночасно утримували осіб, які мають родинні або дружні зв'язки. Їх представники РФ використовували для завдання додаткових страждань під час катувань. Так, в одному з випадків одночасно катували двох братів^{119 120}.

В іншому випадку одночасно допитували чоловіка та дівчину, що перебували у дружніх стосунках.

Також представники РФ застосовували для залякування імітації розстрілу, які можуть становити катування, оскільки утримувані внаслідок перебування в ІТТ, проведених допитів та попередніх погроз були переконані, що розстріли справжні. Зокрема, зафіксовано п'ять випадків імітації розстрілу. В трьох з них на утримуваних направляли зброю в потилицю¹²¹ та обличчя¹²², у ще двох – стріляли холостими патронами¹²³.

115 Свідчення потерпілого КВА, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

116 Свідчення потерпілого КСО_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

117 Свідчення потерпілого КМВ, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

118 Свідчення потерпілого КОУ_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

119 Свідчення потерпілого КТМ, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

120 Свідчення потерпілого КТД, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

121 Свідчення потерпілого КSV, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

122 Свідчення потерпілого КSM, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

123 Свідчення потерпілого КМУ, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

Костянтин Миронов
Фото з відкритого доступу

Випадок смерті утримуваного внаслідок перенесених катувань

За інформацією українських правоохоронців, відомо про двох людей, які загинули в результаті заподіяних під час незаконного тримання тілесних ушкоджень та катувань. Так, ZMINA задокументувала свідчення щодо смерті Костянтина Миронова, колишнього учасника АТО/ООС, що на момент окупації Куп'янська викладав анатомію у місцевому медколеджі, а також проводив у закладі заняття з патріотичного виховання.

З вересня 2022 року представники РФ затримали Костянтина Миронова та його подругу. Під час допитів обох звинувачували у передаванні інформації ЗСУ і коригуванні вогню по митному посту, в який за декілька днів до того влучив снаряд.

Спочатку затриманих допитували порізно. Однак під час одного з допитів дівчини у кімнату «занесли» Костянтина Миронова, який на той момент, ймовірно, внаслідок попередніх допитів, вже не міг самостійно пересуватись.

Чоловіка почали жорстоко бити у її присутності¹²⁴:

Був прильот в те приміщення, багато їх загинуло, вони запитували за це. Звинувачення були по типу: «Ви навіть не уявляєте, скільки ми втратили своїх через вас» [...]. При мені двоє чоловіків били його битами, вони аж підстрибували, коли наносили удари.

Костянтина змушували «зізнатися», що він передавав дані ЗСУ, а також вказати, що дівчина йому в цьому допомогла.

В результаті регулярних допитів утримувана обмовила себе та підписала зізнання у коригуванні вогню по митному посту.

За свідченнями іншого утримуваного¹²⁵ в ІТТ, Костянтина Миронова також катували струмом та обмеженням доступу до базових потреб, зокрема, води:

Костя, ну коли я його бачив, він був увесь фіолетово-жовтий, живого місця на ньому не було, ноги опухлі, руки опухлі, ну жахливо... Електрошок – це само собою. Пити йому не давали, казали: «Хочеш води?». Обливали його і ставили пляшку поряд. Ну зрозуміло, що зв'язана людина ніяк не може дотягнутися. Навіть чув, як Костя просить: «Дайте води, дайте води». Вони не давали.

За декілька днів після звільнення, 11 вересня, Костянтин Миронов помер у лікарні внаслідок заподіяних йому тілесних ушкоджень.

124 Свідчення потерпілої SLA, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

125 Свідчення потерпілого KGA, задокументовані Центром прав людини ZMINA, про Костянтина Миронова.

Митний пост навпроти будівлі ІТТ.
Фото: Сергій Кочмарський

Розподіл обов'язків між представниками РФ

Зі свідчень утримуваних можна прослідкувати розподіл обов'язків між представниками РФ на різних етапах – від незаконного затримання, проведення допитів та рішення щодо подальшої долі людини.

Незаконні затримання перший час переважно проводили представники так званої «поліції ЛНР». Згодом в Куп'янську відбулася ротація, з'явилися кадрові російські військові. В незаконних затриманнях тих, кого забирали цілеспрямовано, ймовірно, брали участь співробітники ФСБ РФ та/або Росгвардії¹²⁶. Такі затримання завжди проводили особи з закритими обличчями, в балаклавах, добре екіпіровані, переважно у військовій або чорній формі без розпізнавальних знаків.

Представники так званих «Л/ДНР»¹²⁷, а також місцеві працівники райвідділу, які співпрацювали з представниками РФ, забезпечували щоденний нагляд за утримуваними в ІТТ. Згідно з двома свідченнями, залучені були також

126 Свідчення потерпілого КВА, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

127 Згідно зі свідченням, представники так званих Л/ДНР самі повідомили про те, що вони з цих окупованих територій України.

представники Федеральної служби виконання покарань, а саме спецпідрозділу «Кедр»¹²⁸. Зі свідчень відомо, що представники ФСБ займали один з поверхів в будівлі митного поста «Куп'янськ» Харківської митниці ДФС за адресою: вул. Харківська, 7, розташованої навпроти райвідділу, і переважно брали участь у допитах.

Ексцеси виконавця, які відбувалися в ІТТ, лише підтверджують наявність ієрархії та системи умисних катувань, спрямованих на здобуття інформації та залякування, очолюваних представниками ФСБ. Зокрема, представники так званих «Л/ДНР» застосовували до утримуваних довільні побиття поза допитами. Такі ексцеси, про які представникам РФ, вищим за ієрархією, було відомо, ті переважно ігнорували і не припиняли¹²⁹.

Серед представників РФ була сформована чітка ієрархія: частоту допитів, час утримання окремих осіб, запитання, які ставили під час допитів, визначали саме співробітники російських структур, зокрема ефесбівці. Зазвичай серед представників РФ був «відповідальний» за людину – слідчий, ефесбівець, присутній на кожному з допитів конкретної особи, який керував процесом. Утримувані виділяли трьох представників РФ з позивними «Кот», «Джокер» та «Дозор 7.1» як командирів.

Допити проводили в присутності кількох представників РФ: від трьох до п'яти, які виконували різні ролі. Зазвичай окремі з них відповідали за побиття, застосування струму¹³⁰. Слідчий переважно лише ставив запитання та віддавав накази щодо катувань та закінчення допиту. При цьому в кількох випадках утримувані зазначали, що слідчі, зокрема «Кот» та «Джокер», реагували агресивно на тривалу відсутність потрібної їм відповіді і долучалися до побиття^{131 132}. Низка опитуваних повідомила про допит без застосування насильства, під час якого був присутній невідомий чоловік, який ухвалював рішення щодо подальшої долі утримуваних^{133 134}.

128 Свідчення потерпілого KMS_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

129 Свідчення потерпілого КМУ, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

130 Свідчення потерпілого КВА, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

131 Свідчення потерпілого КВА, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

132 Свідчення потерпілого КВА, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

133 Свідчення потерпілої КТУ, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

134 Свідчення потерпілого КСО_02, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

Примусові роботи

У Куп'янському ІТТ представники РФ встановили систему примусових робіт для утримуваних. Про залученість до них повідомили 14 опитаних. Водночас тих, кого підозрювали в передачі інформації ЗСУ, та «політичних» переважно не випускали з камер¹³⁵.

Частині утримуваних примусові роботи призначали як «відпрацювання». Низка опитаних повідомила, що після звільнення з ІТТ вони мусили обов'язково відпрацювати певну кількість днів. При цьому людям не віддавали документів до завершення «відпрацювання», а в разі нез'явлення погрожували насильством щодо сім'ї¹³⁶.

Під час примусових робіт утримувани виконували різні завдання: носили цеглу, пісок, розчищали сміття, розвантажували гуманітарну допомогу. Такі роботи також могли включати примус до участі в пограбуванні будинків місцевих жителів. В одному з випадків утримуваним зав'язали очі та привезли до будинку місцевого депутата Миколи Маслія, викраденого на мітингу 1 березня 2022 року через проукраїнську позицію, й наказали виносити все з його будинку. Деяких утримуваних також залучали до копання окопів¹³⁷. Після удару українських військ по будівлі митниці утримуваних змусили розбирати завали та шукати тіла загиблих представників РФ¹³⁸.

Примусові роботи тривали, доки не було виконано поставлене завдання, як пів дня, так і від ранку до вечора. При цьому за погане виконання роботи могли побити¹³⁹.

Для утримуваних примусові роботи були єдиною можливістю вийти на вулицю, оскільки прогулянок в ІТТ не забезпечували. Водночас таке суттєве фізичне навантаження вони змушені були виконувати за відсутності будь-якої підтримки здорового фізичного стану в ІТТ, а також після побиттів та катувань.

Так вбивають людей в хлам. Теж своєрідні тортури. Коли тебе місяць не чіпають зовсім, м'язи атрофуються. Тоді нас вивозили, а там гуманітарка. Коли дві, коли три фури приходило, і ми повинні були їх розвантажувати. І оце називається – вбити в хлам. Після [розвантаження] половини фури ви вже себе не відчуваєте взагалі. У вас все болить¹⁴⁰.

135 Свідчення потерпілого KCO_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

136 Свідчення потерпілого KCO_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

137 Свідчення потерпілого VTS, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

138 Свідчення потерпілого KHV, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

139 Свідчення потерпілого KBA, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

140 Свідчення потерпілого KHV, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

Приміщення, у якому зберігали документи,
укладені представниками РФ на утримуваних
Фото: Сергій Кочмарський

Обставини звільнення

Можна виділити кілька основних обставин звільнення незаконно утримуваних у Куп'янському райвідділі поліції.

1. Отримання представниками РФ необхідної їм інформації.
2. Встановлення представниками РФ того факту, що утримувана особа не володіє необхідною їм інформацією.
3. Звільнення групи утримуваних у формі «видворення» з території, підконтрольної РФ, та вивезення їх в напрямку Печенізького водосховища.
4. Самостійне звільнення всіх утримуваних, які на 8 вересня 2022 року перебували в ІТТ, після початку відступу російських військ з Куп'янська.

Групу осіб звільнили з ІТТ через «видворення». Самі опитані зазначили, що причиною їм назвали те, що вони є «шпигунами». Так, 15 серпня 2022 року представники РФ посеред ночі зібрали 10 утримуваних (9 чоловіків та 1 жінку), видали речі, одягнули на голови пакети, які перемотали скотчем, зв'язали стяжками руки та помістили всіх в автобус. Утримуваних вивезли до Печенізького водосховища, де оголосили, що їм всім заборонений в'їзд на «звільнену територію».

рію» (територію, підконтрольну РФ) на 25 років під загрозою розстрілу. Утримуваним дали 40 секунд на те, щоб вибігти з автобуса після того, як їм звільнять руки, і наказали переходити на іншу сторону (дамби). Після того, як утримувани вибігли з автобуса, їх залишили без їжі та води біля водосховища. До підконтрольної уряду України території вони дістались самостійно^{141 142 143}.

За підрахунками опитаних, щонайменше 130 людей, утримуваних в ІТТ на момент 8 вересня 2022 року, звільнились самостійно після того, як представники РФ покинули ІТТ, а російські військові почали відступ з Куп'янська.

Після удару по приміщенню митного поста, де був облаштований пункт ФСБ, 31 серпня 2022 року представники РФ почали масово випускати утримуваних, але лише затриманих за «адміністративні правопорушення»¹⁴⁴.

8 вересня 2022 року представники РФ закрили всі камери та навіть «годівнички» і покинули ІТТ та утримуваних в ньому людей.

Я вдарив ногою у двері, це вже близько п'ятої вечора було – тихо. Тобто зачинили все наглухо, щоб ми задихнулися, адже нас тоді було 21 людина в камері, й пішли¹⁴⁵.

Утримуваним з однієї з камер вдалося звільнитись. Вони знайшли ключі від решти камер в одному з кабінетів райвідділу та випустили інших. Крім того, також звільнили частину утримуваних, яких представники РФ залишили прикутими в прогулянковому дворіку.

Після звільнення утримувани також розібрали свої документи та вилучені під час затримання речі (дехто своїх не знайшов), які зберігалися в одному з кабінетів. Потім підпалили документи, які укладали представники РФ щодо затриманих. За свідченням низки опитаних, вони побоювалися повторного затримання представниками РФ на основі цих документів.

141 Свідчення потерпілого КНУ, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

142 Свідчення потерпілого КОУ_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

143 Свідчення потерпілого КТМ, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

144 Свідчення потерпілого КВА, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

145 Свідчення потерпілого VTS, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

Фото: Сергій Кочмарський

Наслідки для психічного та фізичного здоров'я

Неналежні умови утримання, жорстоке поводження, психологічні знущання та катування спричинили низку наслідків для психічного та фізичного здоров'я утримуваних. Серед наслідків для фізичного здоров'я можна виділити сильні головні болі, схуднення від недоїдання та на фоні стресу¹⁴⁶, загострення хронічних хвороб на кшталт виразки шлунка¹⁴⁷, тривале оніміння/втрату чутливості в кінцівках¹⁴⁸, вибиті зуби, погіршення зору, серцево-судинні захворювання, порушення обміну речовин дерматологічні захворювання, біль в місцях, які були найбільш уражені під час побиття (нирки, м'язи, суглоби). Більшість утримуваних скаржилися на м'язовий біль у кінцівках через тривалу нерухомість та нерегулярні навантаження.

Відомо, що щонайменше один утримуваний, Костянтин Миронов, за декілька днів після звільнення помер у лікарні внаслідок нанесених йому тілесних ушкоджень¹⁴⁹.

146 Свідчення потерпілого КМВ, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

147 Свідчення потерпілого КВА, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

148 Свідчення потерпілого КТМ, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

149 Свідчення потерпілих КГА та SLA, задокументовані Центром прав людини ZMINA, про Костянтина Миронова.

Психологічні наслідки у майже всіх утримуваних включають безсоння, часті сновидіння про пережиті події, флешбеки, тривожність, страх повернення в умови утримання, панічні атаки, психологічний бар'єр щодо повернення у рідне місто. Низка утримуваних зазначили про важкий психологічний та депресивний стан, який зберігається досі.

Під час перебування в ІТТ один з утримуваних, що його протягом двох тижнів піддавали жорстокому побиттю, здійснив спробу самогубства. Опитаний був переконаний, що «не вийде з утримання живим». Представники РФ у відповідь на дії чоловіка знову побили його, змусили вибачитися та погрожували, що за наступної спроби «самі його вб'ють»¹⁵⁰.

Двоє опитаних повідомили про суїцидальні думки. Один мав їх внаслідок перенесених катувань¹⁵¹, інший досі періодично думає про самогубство через пережите під час незаконного утримання.

У межах задокументованих ZMINA свідчень 19 з 30 потерпілих опитані представниками правоохоронних органів України. Однак лише четверо зазначили, що їм відомо про відкрите кримінальне провадження та їхній процесуальний статус.

У кількох випадках потерпілих опитували повторно (або декілька разів) представники прокуратури, поліції та СБУ. Це відбувалося через недостатній рівень співпраці між органами правопорядку, які відповідають за розслідування воєнних злочинів, та між їх територіальними підрозділами, враховуючи, що потерпілі змінювали поточне місце проживання. В одному з випадків представникам одного з відомств було відомо про опитування потерпілого, однак вони вирішили проводити повторне опитування для прямого отримання інформації.

Як повідомили потерпілі, у межах слідчих дій правоохоронці переважно зосереджувалися на ідентифікації осіб, які могли вчиняти колабораційну діяльність.

Четверо потерпілих зазначили, що жодним чином не комунікували з правоохоронцями. В одному випадку потерпілий вирішив не звертатися повторно, оскільки жоден з трьох правоохоронних органів, до яких потерпілий звертався до того, не прийняв у нього заяву через невизначеність представників відомств щодо належної підслідності справи¹⁵².

150 Свідчення потерпілого KMS_01, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

151 Свідчення потерпілого KMV, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

152 Свідчення потерпілого KSV, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

Куп'янський відділ поліції.
Фото: Євген Васильєв

Правова кваліфікація

Затримання опитаних представниками РФ, описані вище, не мали під собою законних підстав і відбувалися без дотримання належної правової процедури. Таке незаконне позбавлення волі є порушенням права прав людини¹⁵³ та міжнародного гуманітарного права¹⁵⁴ і може становити військовий злочин¹⁵⁵ або ж злочин проти людяності¹⁵⁶. Крім того, представники РФ відмовлялися повідомити рідним про долю чи місце перебування затриманих та надавали неправдиву інформацію. Такі дії можуть бути кваліфіковані як насильницьке зникнення і становити злочин проти людяності¹⁵⁷.

Примусові роботи, до яких можна залучати цивільне населення на окупованій території, мають низку обмежень. Зокрема, йдеться про такі види примусових робіт, виконання яких є необхідним для забезпечення продуктами харчування, житлом, одягом, транспортом та медичними послугами і які

153 Стаття 9 Пакту про громадянські і політичні права; стаття 5(1) Європейської конвенції з прав людини.

154 Стаття 147 Четвертої Женевської конвенції.

155 Римський статут стаття 8(2)(a)(vii).

156 Римський статут стаття 7(1)(e).

157 Римський статут стаття 7(1)(i).

не пов'язані з проведенням воєнних операцій. Крім того, передбачено надання гарантій праці – зарплатні, тривалості робочого дня, одягу та обладнання, попередньої підготовки, компенсації за нещасні випадки на виробництві та хвороби¹⁵⁸.

Примусова праця, організована представниками РФ в ІТТ Куп'янського райвідділу, також є порушенням міжнародного гуманітарного права¹⁵⁹ та права прав людини.

Умови утримання в ізоляторі тимчасового тримання не відповідали мінімальним стандартам утримання в місцях позбавлення волі. Зокрема щодо забезпечення їжею, питною водою, належних умов розміщення в камерах (наявність особистого простору), стандартів гігієни, освітлення та вентиляції, прогулянок. Крім того, утримання в ІТТ супроводжувалося побиттями та практиками, що принижують людську гідність. Утримуваним також завдавали страждання тим, що вони весь час чули катування інших. У сукупності умови утримання в Куп'янському ІТТ можуть становити катування.

Представники РФ застосовували до утримуваних жорстоке поводження та катування під час допитів, щоб залякати та отримати інформацію. Умисно заподіяні фізичні та психологічні страждання від тривалих та сильних побиттів, застосування електричного струму, сексуалізованого насильства, імітації розстрілу становлять катування.

Крім того, використання невідомості щодо місцезнаходження та долі утримуваних, а також умисне надання хибної інформації з метою завдання страждань рідним також можуть становити катування¹⁶⁰.

Катування або нелюдське поводження, а також умисне заподіяння сильних страждань або тяжких тілесних ушкоджень чи шкоди здоров'ю є серйозними порушеннями положень права прав людини¹⁶¹, а також Женевських конвенцій¹⁶² і можуть становити воєнні злочини¹⁶³ або ж злочини проти людяності¹⁶⁴.

Смерть жертви в результаті дії чи бездіяльності обвинуваченого, вчинених з наміром вбити або завдати тяжких тілесних ушкоджень, щодо яких обвинувачений повинен був з розумних міркувань знати, що вони можуть при-

158 Стаття 40 Четвертої Женевської конвенції.

159 Стаття 95 Четвертої Женевської конвенції та стаття 4 Європейської конвенції з прав людини відповідно.

160 <https://www.refworld.org/pd/fid/586e6fc44.pdf>, с.13.

161 Стаття 7 Пакту про громадянські та політичні права, стаття 3 Європейської конвенції з прав людини.

162 Спільна стаття 3, стаття 147 Четвертої Женевської конвенції.

163 Римський статут стаття 8(2)(a)(ii), Римський статут стаття 8(2)(a)(iii), Римський статут стаття 8(2)(b)(xxi).

164 Римський статут стаття 7(1)(f).

звести до смерті, може становити умисне вбивство¹⁶⁵. Таке вбивство може бути кваліфіковане як воєнний злочин або злочин проти людяності¹⁶⁶.

Контекстуальним елементом злочинів проти людяності є «напад на цивільне населення», під яким мається на увазі неодноразове здійснення актів, передбачених пунктом 1 статті 7 Римського статуту (вбивство, депортація або насильницьке переміщення населення, ув'язнення або інше жорстоке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права, катування, насильницьке зникнення тощо)¹⁶⁷.

Не враховуючи звітів міжнародних інституцій за попередній період¹⁶⁸, в яких згадується масштабність та систематичність злочинів, скоєних представниками РФ, звіт Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ за період червня–листопада 2023 року описує продовження депортації та примусового переміщення як дорослих, так і дітей, катування та насильницьких зникнень¹⁶⁹.

У звіті Управління Верховного комісара ООН з прав людини за період серпня–листопада 2023 року йдеться про продовження документування випадків катувань в контексті практики насильницьких зникнень¹⁷⁰. В обох звітах знову ж вказується на широкомасштабність та систематичність діянь, наявність повторюваних моделей злочинів.

У контексті широкомасштабності напад має бути значним та поширюватися на велику кількість постраждалих. У контексті систематичності йдеться про організованість актів насильства та малої ймовірності того, що вони могли трапитися випадково/довільно. Саме «модель» злочинів в сенсі умисного, регулярного повторення схожої злочинної поведінки вказує на систематичний характер¹⁷¹.

165 Kvočka Trial Judgment, 2 November 2001, para. 132.

166 Римський статут, стаття 8 (2) (a) (i); Римський статут, стаття 7 (1) (a);

167 Elements of Crimes, Article 7, para. 2-3.

168 Звіт про порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, вчинені в Україні (1 квітня – 25 червня 2022 року), 4.08.2022 / ОБСЄ: <https://www.osce.org/uk/odihr/523811>; Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні, 15.03.2023 / Незалежна міжнародна комісія з розслідування порушень в Україні: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_HRC_52_62_UA.pdf

169 Fourth Interim Report on reported violations of international humanitarian law and international human rights law in Ukraine, ODIHR, 12.12.2023: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/560325.pdf?fbclid=IwAR07rkLLgKRBBmiIcCeAL82sQeSCnO4wX2iQP7VZVm-gx9iNW5OpKkkHU>

170 Report on the human rights situation in Ukraine, 1 August to 30 November 2023, Office of the High Commissioner for Human Rights, 12.12.2023: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2023-12/23-12-12-OHCHR-37th-periodic-report-ukraine-en.pdf>

171 Prosecutor v. Jadranko Prlić, Case No. IT-04-74-T, Judgement (TC), 29 May 2013, paras. 41-42.

Індикатором широкомасштабності та систематичності може також бути факт географічної розповсюдженості дій¹⁷² – повторення моделей злочинної поведінки в різних областях України, які перебували під окупацією.

Широкомасштабність та систематичність нападу, частиною якого є незаконне утримання, насильницькі зникнення та катування в Куп'янському ІТТ, в даному контексті можна прослідкувати з низки факторів.

1. Географічне поширення практики. Численні випадки незаконних затримань, насильницьких зникнень та катувань в місцях незаконного затримання були зафіксовані організацією ZMINA в Київській, Херсонській та Харківській областях¹⁷³. Одноманітність злочинної поведінки найбільше прослідковується в Херсонській та Харківській областях, в яких представники РФ через тривалішу окупацію мали можливість впровадити систему.
2. Виокремлення конкретної групи цивільних осіб, на яких спрямований напад. В усіх областях документування ціллю стали особи, які підозрюються представниками РФ у підтримці України (учасники АТО/ООС, колишні військові, волонтери, активні жителі громад, власники української символіки).
3. Наявність повторюваної моделі незаконних затримань та насильницьких зникнень – приховування представниками РФ обличчя при затриманнях, неповідомлення підстав затримання, приховування місця утримання особи.
4. Наявність сценарію допиту, питання в якому повторюються як в межах допитів різних утримуваних в одному незаконному місці тримання, так і в різних незаконних місцях тримання. Вони спрямовані на здобуття інформації про позицію та діяльність затриманого, виявлення інших осіб в громаді, які мають проукраїнську позицію.
5. Допити мають схожу процедуру з конкретним зазначенням ролей представників РФ. Утримуваним закривають обличчя, відводять в кімнату, яка виділена для проведення допитів, в якій присутні кілька представників РФ. Один з них «слідчий», який веде допит та ставить питання, інші відповідають за побиття та катування струмом відповідно.

172 ICC, Prosecutor v. Ruto, Koshey and Sang, "Decision on the confirmation of charges", ICC-01/09-01/11, 23 January 2012, para. 176-177.

173 Катування та жорстоке поводження з цивільним населенням на українських територіях, які перебували під російською окупацією (на прикладі Київської, Харківської та Херсонської областей): аналітичний звіт / Б. Петруньок, О. Гнатюк, Т. Печончик; Центр прав людини ZMINA. — Київ, 2023; «Катівня у школі: аналіз свідчень утримуваних у селі Біляївка Херсонської області» / О. Синюк, Є. Сокурєнко; Центр прав людини ZMINA. — Київ, 2023; «Жіночі камери» херсонської катівні: аналітичний звіт за свідченнями утримуваних / О. Синюк, Є. Сокурєнко, Н. Охотнікова; Центр прав людини ZMINA. — Київ, 2023.

6. Повторюваність моделей катування, жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарань в ході утримання. Неналежні умови утримання (відсутність належних санітарних умов, медичного забезпечення, достатньої їжі та питної води, перенаселення камер тощо), «ритуали» протягом утримання, зокрема, примушування вчити та співати гімн РФ та інші російські пісні під загрозою покарання.
7. Повторюваність моделей катувань під час допитів. Утримуваних в різних місцях тримання систематично піддавали тривалим побиттям, катуванням електричним струмом, сексуалізованому насильству (зокрема, підключення струму до геніталій) та погрозам вбивством, каліцтвом, сексуалізованим насильством, а також погрожували рідним утримуваних. Прослідковується також повторювана практика використання особистих зв'язків між утримуваними для посилення страждань – катування в їхній присутності, а також імітації розстрілу.
8. Наявність ієрархії між представниками РФ у місцях незаконного тримання на окупованих територіях України, що відтворюється в різних областях і на чолі якої стоять співробітники ФСБ.

Рекомендації

Правоохоронним органам України

1. Належним чином, ретельно, невідкладно та комплексно розслідувати факти незаконного затримання представниками Російської Федерації громадян України, а також їх незаконного утримання в приміщенні ізолятора тимчасового тримання Куп'янського районного відділу поліції за адресою: вул. Харківська, 14 під час окупації міста Куп'янськ Харківської області та випадків насильницьких зникнень щодо осіб, доля яких і досі є невідомою; факти катування і жорстокого та нелюдського поводження, зокрема сексуалізованого насильства і двох смертей від перенесених катувань, як згідно з національними стандартами розслідування, так і з дотриманням міжнародних стандартів щодо належного розслідування, зокрема щодо вимог до ефективності, своєчасності та ретельності розслідування випадків катувань, зокрема таких, що спричинили смерті, та незаконного утримання цивільних осіб, виходячи з наявних засобів та можливостей.
2. Належним чином інформувати потерпілих про відкриття та перебіг розслідування в рамках кримінального провадження у справах щодо їхнього незаконного утримання в Куп'янському ІТТ та інших порушень щодо них, зокрема катувань, жорстокого та нелюдського поводження, а також забезпечити надання статусу потерпілих та надалі належним чином інформувати щодо перебігу провадження рідних двох загиблих від перенесених катувань та жорстокого поводження, а також рідних п'яти осіб, що досі перебувають в незаконному утриманні РФ.
3. Організувати пошук особи, яка була піддана насильницькому зникненню і доля якої досі залишається невідомою, у співпраці з іншими уповноваженими органами.
4. Покращити координацію між правоохоронними органами, які проводять досудові розслідування випадків незаконного утримання, насильницьких зникнень та катувань і жорстокого та нелюдського поводження, для уникнення дублювання, повторної травматизації потерпілих, а також застосування жертво-центричного підходу і надання належної уваги як ідентифікації осіб, що могли вчиняти колабораційну діяльність, так і осіб, що могли вчиняти воєнні злочини, і забезпеченню прав потерпілих на правосуддя; сприяти виконанню Стратегічного плану щодо реалізації повноважень органів прокуратури у сфері кримінального переслідування за вчинення міжнародних злочинів на 2023–2025 роки.

Органам державної влади України

1. Забезпечити належне функціонування національної системи реабілітації цивільних осіб, які постраждали внаслідок катувань, жорстокого поводження, насильницьких зникнень, яка включатиме медичну, психологічну реабілітацію, соціальну підтримку тощо.
2. Провести широку спільну інформаційну кампанію серед цільової аудиторії про права осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та їхніх родин, а також алгоритми дій для реалізації цих прав та отримання додаткових гарантій.

Міжнародним організаціям та партнерам

1. Засудити широкомасштабну та систематичну практику незаконних затримань, насильницьких зникнень, катувань, жорстокого поводження, утримання в умовах, що порушують людську гідність, вчинених представниками Російської Федерації проти цивільного населення на окупованих територіях України.
2. Активізувати зусилля задля безумовного та негайного звільнення Російською Федерацією усіх цивільних, яких досі утримують у будь-яких місцях несвободи.
3. Посилити санкційний та інституційний тиск на Російську Федерацію для припинення нею практики широкомасштабних та систематичних злочинів проти цивільного населення, зокрема описаних у цьому та попередніх звітах Центру прав людини ZMINA .
4. Закликати Російську Федерацію забезпечити безперешкодний та невідкладний доступ Міжнародного комітету Червоного Хреста та інших міжнародних організацій до українських цивільних, утримуваних у місцях несвободи як на окупованій території, так і на території Російської Федерації.
5. Закликати Міжнародний комітет Червоного Хреста та представників інших міжнародних організацій брати активну участь у пошуку цивільних українців, яких утримують у місцях несвободи, зокрема, проводити регулярні моніторингові візити до місць несвободи на окупованих територіях і в Росії, а також налагодити процес обміну листами, надання одягу, медикаментів тощо.
6. Сприяти поширенню інформації про описані у цьому та інших звітах злочини проти цивільного населення, скоєні представниками Російської Федерації на окупованих територіях України.

